

V. TARPTAUTINĖ TEISĖ

BAUDŽIAMOJI JURISDIKCIJA VALSTYBĖS VIDAUS VANDENYSE

doc. dr. Saulius Katuoka

Ateities 20, Lietuvos teisės akademija, 2057 Vilnius
Telefonas 76 33 80

Pateikta spaudai 1998 m. kovo 8 d.

Santrauka

Straipsnyje nagrinėjamos jurisdikcijos taikymo vidaus vandenyse problemos. Pažymima, kad baudžiamoji jurisdikcija valstybių vidaus vandenyse formavosi Prancūzijos bei Didžiosios Britanijos teismų sprendimų konkrečiose baudžiamosiose bylose pagrindu. Pateikiama šių valstybių teismų praktikos pavyzdžių. Straipsnyje analizuojamos 1958 metų Ženevos teritorinės jūros ir gretutinės zonos konvencijos bei 1982 metų Jungtinių Tautų Organizacijos jūrų teisės konvencijos baudžiamosios jurisdikcijos nuostatos.

Vidaus vandenis yra sudėtinė kiekvienos valstybės, turinčios jūros pakrantes, teritorijos dalis. Šią nuostatą patvirtina tarptautinė praktika bei jūrų teisės doktrina. 1958 metų Teritorinės jūros ir gretutinės zonos konvencijos 5 straipsnyje nurodoma, kad vandenis, esantys kranto pusėje nuo teritorinės jūros išėitinės linijos, sudaro valstybės vidaus vandenis. Šią taisyklę pakartoja 1982 metų Jūrų teisės konvencijos 8 straipsnis.

Pagal tarptautinės jūrų teisės doktriną valstybės vidaus vandenims paprastai priskiriami:

- a) vandenis, esantys iki teritorinės jūros bazinės linijos;
- b) jūrų uostų vandenis;
- c) jūrų, esančių vienos valstybės teritorijoje, vandenis;
- d) jūros užtakai ar linija, taip pat įlankų vandenis[1, 142].

Dėl sudedamųjų vidaus vandenų dalių, kurios išvardytos a-c punktuose, problemų paprastai nekyla. Problemų atsiranda priskiriant prie vidaus vandenų įlankas. Reikalas tas, kad jūrų teisės normos, apibrėždamos "įlankos" sąvoką, riboja įlankos plotį iki 24 jūrmylių. Tačiau pasaulinėje praktikoje yra tokių įlankų, kurių plotis yra kur kas didesnis ir kurių atžvilgiu taikoma "istorinių vandenų" kategorija. Tarptautinės teisės doktrinoje dauguma autorių pažymi, kad vandenis galima pripažinti istoriniais atsižvelgiant į 1) įlankų geografinę padėtį, 2) istorines tradicijas, 3) faktinę jų priklausomybę [2, 27,28].

Vienas iš vidaus vandenų specifinių bruožų yra tas, kad jų atžvilgiu yra taikoma pakrantės valstybių jurisdikcija. Tačiau dėl "jurisdikcijos" termino mokslininkai dar diskutuoja. "Jurisdikcijos" terminas vartojamas nacionalinėje teisėje. Jurisdikcija paprastai suprantama kaip teisės normomis nustatyti valstybės institucijų įgaliojimai taikyti teisę [3, 5]. Tarptautinės

teisės terminų žodyne valstybės jurisdikcija apibrėžiama kaip teismo ir kitų valstybės administracinių institucijų teisė nagrinėti ir spręsti bylas pagal šių institucijų kompetenciją [4, 232].

Europos žmogaus teisių apsaugos komisijos bylos Kipras prieš Turkiją 1975 metų gegužės 26 d. sprendime buvo pažymėta, kad terminas „jurisdikcija“ gali būti prilygintas terminui „valdžia“. Komisija šiuo teiginiu norėjo pabrėžti, kad turtas ar veiksmai, kurie yra arba atlikti tam tikros valstybės teritorijoje, patenka valstybės jurisdikcijon [5, 14-16].

Prof. V. Koreckis teigė, kad terminui „jurisdikcija“ galima suteikti platesnę arba siauresnę reikšmę [6, 18].

Nepaisant neapibrėžtumo, terminas „jurisdikcija“ yra vartojamas 1958 metų ir 1982 metų JTO jūrų teisės konvencijose.

Tarptautinėje jūrų teisėje terminas „jurisdikcija“ gali būti interpretuojamas labai įvairiai. Straipsnio autorius išanalizavo įvairių tarptautinės teisės mokslininkų pareikštas mintis ir mano, kad terminas „jurisdikcija“ dažniausiai traktuojamas taip:

- 1) jurisdikcija – tai įvairūs valstybės institucijų įgaliojimai, įgyvendinami valstybės teritorijoje,
- 2) jurisdikcija prilyginama suverenitetui,
- 3) jurisdikcija traktuojama siauriau negu suverenitetas.

Mūsų nuomone, pirmame punkte pateiktas jurisdikcijos apibrėžimas yra universalus. Tačiau straipsnio autoriui kyla abejonių dėl „jurisdikcijos“ ir „suvereniteto“ kategorijų lyginimo pagrįstumo. Suverenitetas – tai viena iš pagrindinių ir neatskiriamų valstybės požymių, rodančių ne tik valstybės viršenybę jos teritorijos atžvilgiu, bet ir nepriklausomybę. Tai nėra tolygios kategorijos. Pats terminas „jurisdikcija“ yra išvestinis, todėl negalima sutikti su mėginimais sutapatinti „suvereniteto“ ir „jurisdikcijos“ kategorijas. Deja, mėginimų sutapatinti šias kategorijas pasitaiko. Antai dar 1958 metų Ženevos jūrų teisės konferencijoje Peru atstovas pareiškė, kad terminai „kontrolė“, „jurisdikcija“ ir „suverenitetas“ yra vienareikšmiai [7, 83]. Indonezijos delegatas taip pat pažymėjo, kad sunku atskirti terminus „jurisdikcija“ ir „suverenitetas“ [7, 72]. Garsus anglų mokslininkas O'Conhellas taip pat teigia, kad „jurisdikcija gali būti traktuojama kaip suvereni valdžia“ [8, 399]. Kiek atsargiau jurisdikciją apibūdina prof. Malkomas W. Shawas. Jis teigia, jog jurisdikcija yra pagrindinis valstybės suvereniteto elementas [9, 393]. Tuo tarpu prof. H. Lauterpachtas, nagrinėdamas suvereniteto problemą jūros erdvių atžvilgiu, pažymi, kad suverenitetas ir jurisdikcija negali sutapti, kadangi jūrų teisėje galioja jau tradicinės tapusios laivybos bei žvejybos laisvės [10, 388]. Aišku, kad realizuojant šias teises kitų valstybių jurisdikcija negali būti taikoma.

Tačiau tarptautinės jūrų teisės normos, užsienio valstybės laivui esant vidaus vandenyse ar teritorinėje jūroje, tarsi sukuria koaliciją tarp pakrantės valstybės jurisdikcijos ir laivo vėliavos jurisdikcijos principų. Laivas, būdamas vidaus vandenyse ar teritorinėje jūroje, paklūsta ne tik laivo vėliavos valstybės, bet ir pakrantės valstybės jurisdikcijai.

Priimta, kad laivui esant šiuose vandenyse taikoma administracinė, civilinė ir baudžiamoji jurisdikcijos. Aptarsime baudžiamosios jurisdikcijos problemą.

Ilgai laivybos praktikoje buvo taikomos 2 baudžiamosios jurisdikcijos sistemos – prancūzų ir anglų. Šios sistemos formavosi pagal teismų baudžiamųjų bylų sprendimus.

Prancūzų baudžiamoji jurisdikcija

Pagrindus šiai sistemai padėjo Prancūzijos Valstybės Tarybos dviejų JAV laivų „Sally“ ir „Newton“ bylų sprendimas. Šiems laivams stovint Prancūzijos uostuose, tarp komandos narių įvyko muštynės. Priimtame sprendime teismas pabrėžė, kad tuo atveju, kai laive padaromas nusikaltimas, pažeidžiami laivo, komandos interesai ar pažeidžiama laivo vidaus tvarka, vietos valdžia neturi kištis, nebent pažeidžiama uosto ramybė ar gautas pagalbos prašymas.

Tuo tarpu kito amerikiečių laivo „Tempest“ byloje buvo priimtas kitoks sprendimas. Buvo nustatyta, kad laivui stovint Havro uoste kapitono padėjėjas nušovė vieną ir sužeidė kitą laivo komandos narį. Vietos valdžia, taikydama jurisdikciją, įsikišo į šį įvykį. Teismo sprendimu kaltininkas buvo nuteistas. Vietos valdžios veiksmai pripažinti teisėtais, kadangi, kaip nurodė teismas, laive įvykdytas nusikaltimas pažeidė uosto ramybę [11, 285-586].

Anglų baudžiamoji jurisdikcija

Pagrindus šiai sistemai padėjo Anglijos teismai. Jei nusikaltimai padaryti Anglijos valstybės teritorijoje esančiuose laivuose, tokiais atvejais gali būti taikoma valstybės baudžiamoji jurisdikcija. Tipišku anglų baudžiamosios jurisdikcijos sistemos taikymu, pavyzdžiui, gali būti ir JAV Aukščiausiojo Teismo sprendimas belgijos laivo "Wildenkus" baudžiamojoje byloje. Ši byla buvo iškelta už žmogžudystę viename iš JAV uostų stovėjusiame laive. Reikia pažymėti, kad tarp Belgijos ir JAV buvo pasirašyta sutartis, jog visas laivuose iškilusias problemas pavedama spręsti šių valstybių konsulams. Nepaisydama susitarimo, vietinė valdžia iškėlė baudžiamąją bylą. Teismas priėmė sprendimą, nurodydamas, kad buvo pažeista taika ir ramybė valstybės teritorijoje. Teismas taip pat pripažino, kad JAV jurisdikcijos taikymas belgų laivo "Wildenkus" atžvilgiu yra teisėtas [12, 25, 26].

Laikui bėgant, anglų vyriausybė sušvelnino savo pažiūras. Atsakydama į klausimus, kurie buvo išsiuntinėti prieš surengiant 1930 metų Jūrų teisės konferenciją Hagoje, ji pažymėjo, kad nors pagal statutų teisę admiralitetas turi teisę įgyvendinti jurisdikciją laivų, esančių vidaus vandenyse ar teritorinėje jūroje atžvilgiu visais atvejais, faktiškai jurisdikcija nėra įgyvendinama 100 procentų. Jurisdikcija taikoma dažniausiai tais atvejais, kai laive įvykusio pažeidimo padariniai trikdo tvarką ne tik laive. Todėl valdžios įsikišimas į baudžiamąją bylą, kai laivas yra vandenyse, priklausančiuose Anglijai, galimas tada, kai reikia garantuoti valstybės saugumą ar viešąją tvarką [11, 284].

Baudžiamoji jurisdikcija 1958 metų ir 1982 metų jūrų teisės konvencijose

1958 metų Konvencija dėl teritorinės jūros ir gretutinės zonos ir 1982 metų Jūrų teisės konvencija nereguliuoja baudžiamosios jurisdikcijos taikymo vidaus vandenyse. Tačiau abi konvencijos reglamentuoja baudžiamosios jurisdikcijos klausimus teritorinėje jūroje. Pagal tarptautinę jūrų teisę tiek teritorinė jūra, tiek vidaus vandenys yra valstybės teritorijos dalis. Tad manytume, kad baudžiamosios jurisdikcijos klausimai tiek teritorinėje jūroje, tiek vidaus vandenyse turi būti sprendžiami vienodai. Minėtų konvencijų pagrindinės nuostatos baudžiamosios jurisdikcijos klausimais nesiskiria. Antai 1958 metų Atvirosios jūros konvencijos 19 straipsnyje nurodoma, kad pakrantės valstybės baudžiamoji jurisdikcija neturi būti vykdoma užsienio laive, plaukiančiame per teritorinę jūrą, areštuojant kokį nors asmenį arba tiriant nusikaltimą, padarytą praplaukiančiame laive, išskyrus šiuos atvejus:

- a) nusikaltimo padariniai apima pakrantės valstybę;
- b) nusikaltimas trikdo šalies ramybę arba teritorinės jūros gerą tvarką;
- c) laivo kapitonas arba valstybės, su kurios vėliava plaukioja laivas, diplomatinis atstovas ar konsulinis pareigūnas paprašo vietos valdžios institucijų pagalbos;
- d) tokios priemonės būtinos norint užkirsti kelią prekybai narkotinėmis medžiagomis.

1982 metų Jūrų konvencijos 27 straipsnio d punktas šiek tiek praplėstas – įtrauktos papildomos priemonės, užkertančios kelią prekybai psichotropinėmis medžiagomis.

Taikant baudžiamąją jurisdikciją, galimi visi baudžiamojo proceso teisės normose numatyti veiksmai: lankytis laive, atlikti tyrimą, krata, apklausą ir t.t. Jei nusikaltimas yra tokio pobūdžio, kad pateisinamas pakrantės valstybės baudžiamosios jurisdikcijos taikymas, valdžios pareigūnai turi teisę areštuoti nusikaltėlius bei imtis kitų būtinų priemonių.

Jurisdikcijos laivo atžvilgiu klausimai neretai aptariami konsulinėse konvencijose. 1963 metų Vienos konsulinių santykių konvencijos 5 straipsnio 1 punkte nurodoma, kad konsulinėmis funkcijomis yra pagalbos savo valstybės laivams ir jų ekipažui teikimas, pareiškimų, susijusių su laivo plaukiojimu, priėmimas, laivo dokumentų apžiūra ir įforminimas, įvykių, buvusių laive, tyrimas, kapitono, komandos ir jūreivių ginčų sprendimas, kiek leidžia atstovaujamosios valstybės įstatymai ir taisyklės. Konsulų teisės paprastai sutikslinamos dvišalėse konsulinėse sutartyse. 1995 metų Lietuvos Respublikos ir Ukrainos konsulinės konvencijos 19 straipsnyje nurodoma, kad konsulato pareigūnas turi teisę savo konsulinėje apygardoje

teikti pagalbą atstovaujamosios valstybės laivams, esantiems valstybės vidaus vandenyse ar teritorinėje jūroje, taip pat šių laivų kapitonams ir įgulos nariams:

- 1.1. patekti į laivą, apklausti kapitoną ir bet kurį įgulos narį bei gauti informaciją apie laivą, jo judėjimą ir krovinį,
 - 1.2. nepažeisdamas buvimo valstybės valdžios organų teisių, tirti bet kokią nelaimingą atsitikimą, įvykusį plaukiojimo metu,
 - 1.3. spręsti kapitono ir įgulos narių ginčus, ginčus, susijusius su darbo užmokesčiu ir prievolėmis, numatytomis darbo sutartyje, taip pat užtikrinti saugumą laive,
 - 1.4. garantuoti laivo kapitonui ir bet kuriam įgulos nariui medicinos pagalbą arba repatriaciją,
 - 1.5. priimti, svarstyti, surašyti, pasirašyti ar patvirtinti susijusias su laivu problemas,
 - 1.6. atstovaujamosios valstybės pavedimu spręsti ir kitas su laivu susijusias problemas.
2. Kapitonas ir įgulos nariai turi teisę tiesiogiai susisiekti su konsulato pareigūnu, nepažeisdami valstybės įstatymų ir taisyklių.

Jeigu valstybės teismas ar kiti kompetentingi valdžios organai numato imtis kokių nors prievartos priemonių ar pavesti vykdyti tyrimą atstovaujamosios valstybės laive, jie iš anksto informuoja konsulatą, kad konsulato pareigūnas ar jo atstovas galėtų dalyvauti atliekant šiuos veiksmus. Jeigu atvejis ypatingas ir iš anksto informuoti neįmanoma, konsulatui turi būti nedelsiant pranešta apie valstybės kompetentingų valdžios organų atliktus veiksmus, o konsulato pareigūno prašymu – apie atliktų veiksmų rezultatus. Tokios pat nuostatos numatytos visose Lietuvos Respublikos su kitomis valstybėmis sudarytose konsulinėse sutartyse.

Jei pakrantės valstybės ar kitos valstybės pilietis padarys nusikaltimą laive, esančiame pakrantės valstybės uoste, baudžiamoji jurisdikcija taikoma neatsižvelgiant į tai, ar buvo sudrumsta valstybės ramybė, ar saugumas. Vietos valdžia visais atvejais turi teisę areštuoti savo pilietį, jei jis yra užsienio prekybiniame laive, stovinčiame uoste.

Laikoma visuotinai pripažinta taisykle, kad užsienio prekybos laivai negali teikti prieglobsčio asmenims, persekiojamiems vietos valdžios už nusikaltimo padarymą. Gana reti atvejai, kai pakrantės valstybės valdžios institucijos areštuoja asmenis trečiųjų valstybių prašymu. Jei laive, esančiame užsienio uoste, koks nors asmuo yra suimtas, vietos valdžios institucijos turi atsisakyti taikyti jurisdikciją šio asmens atžvilgiu. Tačiau kištis negalima, jei nustatyta, kad asmuo suimtas laikantis laivo vėliavos valstybės įstatymų. Vietos valdžia gali areštuoti ir grąžinti į laivą tokius areštuotus pabėgusius į krantą asmenis. Taip pasielgė JAV vietos valdžia, kai iš prancūzų laivo, esančio viename iš JAV uostų, buvo pabėgę į krantą du nuteistieji. Vietos valdžia pagavo pabėgusius nusikaltėlius ir grąžino juos atgal į laivą.

Visais baudžiamosios jurisdikcijos taikymo atvejais vidaus vandenyse bei teritorinėje jūroje atitinkamą veikimo laisvę turi pakrantės valstybė. Būtent pakrantės valstybė sprendžia, kada ir kokiais įstatymais ir taisyklėmis remiantis taikyti baudžiamąją jurisdikciją užsienio laivų atžvilgiu.

Išvados

Atsižvelgus į straipsnyje keliamas problemas, galima padaryti tokias išvadas:

1. Jurisdikcija – tai įvairūs valstybės institucijų įgaliojimai, įgyvendinami valstybės teritorijoje. Negalima sutikti su kai kurių autorių bandymais prilyginti jurisdikciją valstybės suverenitetui ar traktuoti jurisdikciją siauriau negu suverenitetas.
2. Laivui esant vidaus vandenyse ar teritorinėje jūroje, taikoma tiek pakrantės valstybės jurisdikcija, tiek laivo vėliavos valstybės jurisdikcija.
3. Laivybos praktikoje, remiantis teismų sprendimais, formavosi dvi baudžiamosios jurisdikcijos sistemos – prancūzų ir anglų. Pasaulio valstybių praktikoje labiau paplito prancūzų baudžiamosios jurisdikcijos sistema.
4. 1958 metų Atvirosios jūros konvencijoje, taip pat 1982 metų JTO Jūrų teisės konvencijoje įtvirtintos taisyklės leidžia pakrantės valstybei taikyti baudžiamąją jurisdikciją, kai:
 - a) nusikaltimo padariniai apima pakrantės valstybę;

- b) nusikaltimas trikdo šalies ramybę arba teritorinės jūros tvarką;
 - c) laivo kapitonas arba valstybės, su kurios vėliava plaukioja laivas, diplomatinis atstovas ar konsulato pareigūnas paprašo vietos valdžios institucijų pagalbos.
5. Konkrečią baudžiamosios jurisdikcijos taikymo procedūrą nustato pakrantės valstybė.

□□□

LITERATŪRA

1. **Lucchini L., Voelckel M.** Droit de la mer. - Paris, 1990. - T. 1.
2. **Katuoka S.** Tarptautinė jūrų teisė. - V., 1997.
3. **Katuoka S.** Pagrindinės valstybės ir teisės teorijos kategorijos. - V., 1997.
4. **Словарь** международного права. – М., 1982.
5. **Gerard Cohen-Jonathan.** Aspects europeens des Droits Fondamentaux. - Montchrestien, 1996.
6. **Очерки** международного морского права. – М., 1962.
7. **Conference des Nations Unies sur le droit de la mer.** Documents. Vol. VI. - Geneva, 1958.
8. **O'Conhell D. P.** International Law. V.II. - London, 1970.
9. **Malcolm N. Shaw.** International Law. Cambridge University press. - 1994.
10. **Lauterpacht H.** Sovereignty over Submarine Areas. British Yearbook of International Law. - London, 1950.
11. **Коломбос Д.** Международное морское право. – М., 1977.
12. **Иванов Г. Г.** Правовой режим морских портов. – М., 1981.
13. **Lietuvos Respublikos** ir Lenkijos konsulinės konvencijos 19 straipsnis. Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos konsulinės konvencijos 46 straipsnis.

□□□

Criminal Jurisdiction in a State's Waters Internal

Assoc. Professor, Dr. S. Katuoka

Law Academy of Lithuania

SUMMARY

In the article the concepts of internal waters and jurisdiction are analysed. It is noted that the criminal jurisdiction in states internal waters was formed upon the decision of courts of France and Great Britain on the base of concrete criminal cases. Examples of court practice of those countries are given. 1958 Geneva Convention on the Territorial Sea and Adjacent Zona and the Regulations of 1982 UNO Convention on the Law of the Sea in the sphere of criminal jurisdiction are analysed.